PAISAIAREN OSAGAIEN ANALISIRAKO FITXA

Dokumentu honen azken bost orriak betetzen dituen fitxak **hamar atal** ditu, horietako bakoitza paisaiaren osagai bati buruzkoa. **Jarraian**, paisaiaren osagai bakoitzari buruzko **azalpenak** emango dira, irudiz hornituak; **fitxa bete aurretik** azalpen horiek **irakurtzea** komeni da. Bereziki garrantzitsua da azalpen horiek irakurtzea osagai bakoitzak paisaian duen pisua neurtzeko lau aukeren artean hautua egin ahal izateko (nagusia, nabarmena,ertaina, baxua).

Fitxa bertatik bertara betetzeko pentsatua dago, ez paisaia baten argazki batetik abiatuta. Bere xedea honakoa da: edonork paisaia jakin baten eraldaketarako eragileen inguruan gogoeta egin dezan laguntzea, inolako ezaguera tekniko berezirik izan gabe[1].

[1] Lan hau ondoko lizentziak babesten du: Creative Commons Aitortu-EzKomertziala-PartekatuBerdin 4.0. Fitxa hau Miren Askasibarrek egin du, aurretik PAISAIA enpresan burututako lan batetik abiatuta.

FITXA BETETZEKO ARGIBIDEAK

Hasteko, esango dugu paisaiaren azterketa paisaian **ikusgai** denari mugatzen zaiola. Hau da, paisaian lurzorua ikusterik ez badago, landarez estalia dagoelako, lurzoruari dagokion atalean ez da ezer jaso behar. Beraz, fitxak dituen hamar aztergaietakoren bat aztertzen ari den paisaian agertzen ez bada, ez dago zertan aztertu beharrik.

Bestetik, aztertzen den gai bakoitzaren **pisua** balioztatu behar da fitxan, eta horretarako fitxak betetzen dituzten pertsona guztiek **irizpide** berak izatea komeni da:

- **Nagusia**: elementua paisaia guztian agertzen da, eta bertako izaera edo nortasunari funtsezko ekarpena egiten dio.
- **Nabarmena**: paisaiaren zati zehatz batean izaera edo nortasunari funtsezko ekarpena egiten dio, edo paisaia guztian agertzen da, baina ez da izaera edo nortasunaren funtsezko elementua.
- **Ertaina**: paisaiaren alderdi gehienetan agertzen da, baina ez da izaera edo nortasunaren elementu nagusia.
- **Baxua**: tarteka agertzen da baina, hala ere, izaera edo nortasunari ekarpena egiten dio.

Adibidez, hurrengo bi irudietan harri biluziek duten presentziaren arabera, pisua balioztatuko dugu. Kontuan izan behar da argazkiek ez dutela islatzen argazkilariak begien bistan zuen paisaia guztia, paisaiaren zati bat baino ez dute jasotzen, eta ez dakigu inguruko paisaia argazkiaren antzekoa ote den, ala ez.

Aramaioko paisaiaren argazkian, esango dugu harriak pisu nagusia duela, Anbotoren silueta gabe bere itxura erabat aldatuko litzatekeelako. Izan ere, Anboto mendiak bere nortasunari ekarpen oso nabarmena egiten dio.

Kostaldeko herri askoren adibide izan daitekeen beste argazkiaren aurrean esango genuke harriak pisu ertaina duela argazkian ateratzen ez den inguruko paisaiaren alderdi guztietan agertzen bada, eta pisua baxua izango da argazkia ateratzeko unean argazkilariak ikusten zuen paisaia osotik zati zehatz batean baino harriak agerian ez bazeuden.

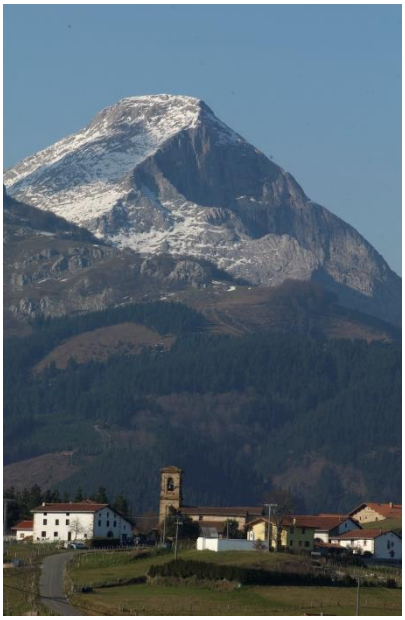

Aramaioko auzoa Anbotoren oinean. Iturria: CC BY-3.0-ES 2012/EJ-GV/Irekia-Gobierno Vasco/Mikel Arrazola

Hala ere, azpimarratu beharra dago fitxaren helburua pertsona bakar bat edo pertsona multzo jakin baten **pertzepzioa** jasotzea dela. Ondorioz, toki berera joanda ere, gerta daiteke bi pertsonek fitxa desberdina idaztea, azken batean, paisaia lurraldearen gaineko begirada pertsonala baita, eta **begirada pertsonal** hori baldintzatzen duten faktoreak askotarikoak dira. Beraz, metodologia honek ez du bilatzen pertsonen begiradak "berdintzea", baizik eta, hain zuzen ere,

Elantxoberen aireko ikuspegia. Iturriae: CC BY-3.0-ES 2012/EJ-GV/Irekia-Gobierno Vasco/Mikel Arrazola

begiraden dibertsitatea islatzea.

Elementu bakoitzaren pisua balioztatzearen gaineko irizpide orokor hauen ondoren, fitxaren **hamar aztergaien** inguruko **argibideak** emango ditugu, irudiez baliatuz. Fitxaren hamar osagaiak ondokoak dira: harriak (geologia), klima, meteorologia eta ura, erliebea (geomorfologia), lurzorua, landaredia, nekazaritza, abeltzaintza eta basogintza, eraikinak eta populatze-eredua, bestelako azpiegiturak, elementu historikoak, eta sentipenak, loturak eta asoziazioak.

Harriak (geologia)

Zenarruzako Kolegiata, Santiago Bidea Euskadin. CC BY-3.0-ES 2012/EJ-GV/Irekia-Gobierno Vasco/Mikel Arrazola

Hurrengo bi irudietan begien bistan dauden harri oso diferenteen adibideak ditugu. Aztertu nahi dugun paisaian harriak bistan daudenean, tankera honetako galderak egingo dizkiogu gure buruari: **azalera** handia hartzen al dute? zein **kolore** dituzte? inguruko eraikin eta harresietan harri mota hori ikusten al da, edo bertakoak ez diren harriak erabiltzen dira? Guzti honek lagunduko digu erabakitzen harriek zer nolako pisua duten paisaia jakin horretan. Batzuetan, nahiz eta azalera txikia hartu, harriek inguruko paisaiaren koloreekin edo formekin **kontraste** handia egiten dutelako, paisaiaren izaeran pisu handia dutela irudituko zaigu.

Ikus daitekeen moduan, ez da beharrezkoa harrien motei inguruko ezagutza izatea harriek paisaiari egiten dioten ekarpena deskribatzeko. Agian baten batek jakingo du Zenarruzako Kolegiatako Santiago Bidean harriak kareharrizkoak direla, eta Jaizkibelekoak, aldiz, hareharrizkoak, eta jakingo du interpretatzen desberdintasun horrek zer nolako aldaketak dakartzan harri mota batek eta besteak sortzen dituzten paisaien artean. Baina ezagutza tekniko hori ez duenak ere baliozta dezake paisaia bere begiradaren arabera. Zentzu horretan, aditu eta ez-adituaren balorazioak desberdinak izango dira (agian), baina batek ez du besteak baino balio handiagorik; begirada desberdinak ordezkatzen dituzte, besterik ez.

Jaizkibeleko itsaslabarrak .

Klima, meteorologia eta ura

Fitxaren atal honetan klimak eta eguraldiak paisaian duten **eragin zuzena** jasoko da, hau da, paisaian uzten dituzten **aztarnak** bilatuko ditugu. Batzuetan, **toponimiak** azaltzen du klima edo eguraldiaren eragina (Lauaizeta, Agirre, etab.), beraz, interesgarria da tokien eta eraikinen izenak jasotzen dituen mapa bat eskura izatea azterketa egiteko. Beste batzuetan, **uraren presentzia** oso nabarmena da, ikusi edota entzuten delako, edo urari lotutako landareak daudelako. Eskualdean **haize** nagusiak zein norabidetakoak diren ezagututa, ikusi ahal izango da haizeak maiz jotzen duen gainetako zuhaitzetan batzuetan nabarmena dela haizearen eragina, zuhaitzak okertzen direlako. Beste toki batzuetan **lainoa** sarri sortzen da, eta paisaiaren ohiko osagaia da, bere izaeraren parte bihurtuz.

Uraren presentzia nabarmena Bilboko hiri-paisaian. Iturria: CC BY-3.0-ES 2012/EJ-GV/Irekia-Gobierno Vasco/Mikel Arrazola

Lainoa Asparrenan, euskal paisaia askotan ohikoa dena. Egilea: CC BY-3.0-ES 2012/EJ-GV/Irekia-Gobierno Vasco/Mikel Arrazola

Haizearen etengabeko eraginak okertutako zuhaitza

Erliebea (lurrazalaren formak, geomorfologia)

Argi dago paisaian ikusten diren **forma** gehienak lurrazalak emandakoak direla (lautada zabalen forma horizontalak, tontor harkaiztsuen forma bertikalak, muinoen forma borobildu leunak, etab.). Beraz, **erliebea** paisaia guztien osagaia da, baina batzuetan eragin nabarmenagoa izango du besteetan baino. Lurrazalaren formak behatzean, konturatuko gara orokorrean naturan forma **organikoak** (lerromakurrak, irregularrak) gailentzen direla forma **geometrikoen** gainetik (lerro zuzenak edo kurba matematikoak, erregularrak). Erliebearen formak zer motatakoak diren behatzeaz gain, lurrazalaren forma ezberdinak **harmoniaz** nahasten diren, edo haien artean **kontraste** handiak ote dauden interesatuko zaigu.

Arabako Errioxan mahastien erliebe lauak mendilerroen erliebe malkartsuarekin kontrastea egiten du. Egilea: CC BY-3.0-ES 2012/EJ-GV/Irekia-Gobierno Vasco/Mikel Arrazola

Bestetik, erliebeak paisaiaren bestelako elementuak ezkutatzen edo agerian jartzen lagun dezake. Adibidez, lurra eta zerua banatzen dituen horizontetik gertu kokatzen diren elementuek gure begirada erakartzen dute, eta ezaugarri hori aspalditik erabilia izan da guztien bistan egotea nahi den elementuak kokatzeko (gurutzeak, seinaleak, mugarriak, etab.). Beraz, komeni da paisaian agertzen diren **beste elementuak erliebearekiko** nola kokatzen diren aztertzea.

Erliebearen forma organikoak gailentzen diren landa paisaian baserria maldak eta lautadak bat egiten duten tokian kokatzen da, eta atzealdeko muinoan harkaizti bat nabarmentzen da zeruertzetik gertu dagoelako.

Erliebeak kokalekuen kokapena eta hedadura baldintzatzen du ere, baita errepideak bezalako azpiegituren trazadura ere, Mutrikuko adibide honek erakusten duen moduan. Egilea: CC BY-3.0-ES 2012/EJ-GV/Irekia-Gobierno Vasco/Mikel Arrazola

Lurzorua

EAEko paisaietan ez da ohikoa izaten lurzorua **begi bistan** agertzea, baratze eta soroetan ezik. Hiri- eta industria-paisaietan, lurzorua begi bistan izaten da obrek irauten duten bitartean soilik. Beraz, askotan fitxaren atal hau betetzeko beharrik ez da izango. Lurzorua landarediaren babesik gabe agertzen den gehienetan erraza izango da horren **arrazoia** asmatzea (obrak, laborantza, erosioa, eta abar).

Obrek irauten duten bitartean, lurzorua begi bistan egoten da modu iragankorrean, zonaldea hiritartzen bukatu arte. Egilea: CC BY-3.0-ES 2012/EJ-GV/Irekia-Gobierno Vasco/Mikel Arrazola

Gure paisaia mediterraneoetan ohikoagoa da lurzorua begi bistan ikustea, paisaia atlantikoen aldean. Egilea: CC BY-3.0-ES 2012/EJ-GV/Irekia-Gobierno Vasco/Mikel Arrazola

Lurzoru biluzia zenbateraino nabarmentzen den faktore ezberdinen menpe dago: azalera, kokapena, inguruko kolore eta ehundurekiko kontrastea, etab.

Landaredia

EAEko landa- eta natura-paisaietan landarediak lurraldearen **zatirik handiena** estaltzen du, eta hiri-paisaietan elementu garrantzitsua da ere. Paisaiaren izaera aztertzeko, behaketa egitean landarediaren **hiru mota** bereiziko ditugu: **belarrak**, **sastrakak** edo zuhaixkak, eta **zuhaitzak**. Beraz, tamainaren eta itxuraren arabera bereiziko dugu paisaian agertzen den landaredia.

Urtaroen aldaketei esker, landarediak paisaian dibertsitatea sortzen laguntzen du. Egilea: CC BY-3.0-ES 2012/EJ-GV/Irekia-Gobierno Vasco/Mikel Arrazola

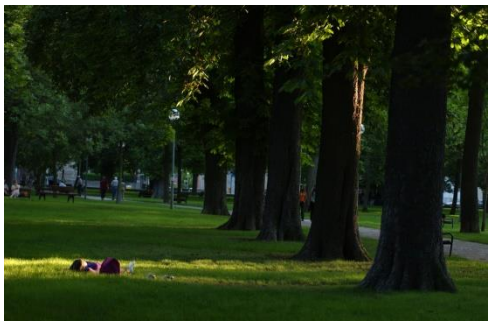

Landarediak paper garrantzitsua betetzen du hiri-paisaietan ere. Egilea: CC BY-3.0-ES 2012/EJ-GV/Irekia-Gobierno Vasco/Mikel Arrazola

Lehenengo eta behin, aztergai den landa paisaian landarediak lurraldearen gehiengoa estaltzen ote duen begiratuko da. Horrez gain, landarediaren hiru moten artean zein edo zeintzuk agertzen diren ikusiko da, baita landare motak paisaian nola **banatzen** diren ere (antzeko tamainako esparruak hartuz, mota batek osatutako oinarri zabalean beste motetako orban txikiekin, etab.). Landaredia mota ezberdinen arteko **mugak** nolakoak diren behatuko da ere (marra zuzenek osatutako muga argiak, landare mota bat bestearekin gradualki nahastuz osatzen den muga leuna, etab.).

Bestetik, paisaian badira hainbat **elementu bereizgarri**, hala nola, lerro-formako landarediak osatutakoak (landarezko hesiak lursailen mugetan, zuhaitzen lerrokatzeak, etab.). Horrelakoak agertzen ote diren ala ez jasoko da fitxan ere, baita eskualdearen nortasunaren bereizgarri diren ere.

Landarediaren estalkia ia erabatekoa den landa paisaia baten adibidea. Ikus daitekeenez, belardi eta basoek azalera berdintsua hartzen dute, eta zuhaixkak urriago dira. Irudia negukoa da, zuhaitzen orban batzuk hostorik gabe agertzen zaizkigulako (hostozabalak). Orokorrean, baso eta zelaien arteko mugek marra zuzenak jarraitzen dituzte, baina hostozabalen kasuan ertzak organikoagoak dira. Landarezko hesiak ez dira oso ugariak. Urtaroetan zehar aldaketa nabarmenak ditu paisaia honek, hostozabalei esker.

Azkenik, ezin dugu ahaztu paisaiak urtean zehar aldatu egiten direla, bereziki landarediaren aldaketei esker. Aztergai den paisaian **urtaroetan** zehar koloreak eta itxura asko aldatzen diren behatzea komenigarria da. Horretan asko laguntzen du zuhaitz eta zuhaixkek neguan hostoa galtzen ote duten jakitea, baina datu hori ezagutzen ez badugu, saia gaitezke toki horren argazkiak bilatzen, urteko sasoi ezberdinetan eginak.

Nekazaritza, abeltzaintza eta basogintza

EAEko landa paisaietan **lurraren erabilera** nagusiak **lehen sektoreari** dagozkio. Horregatik esaten da lehen sektorea dela landa paisaiak sortu eta mantentzearen arduraduna. Beraz, landa paisaia aztertzean **azalerarik handiena** nekazaritza, abeltzaintza edo basogintzarako erabiliko da seguruenik.

Garai batean Nafarroako herrixka honen inguruan zeuden soro txikien tokia belardiek hartu dute, paisaia sinplifikatuz. Egun, mantentzen diren ezpondei esker asma dezakegu iraganeko erabilera desberdina zela.

Hasteko, fitxaren aurreko atalean bezala, lurraren erabilera hauek gailentzen ote diren behatuko da. Halaber, interesgarria da lehen sektoreak erliebean eta landaredian egindako **aldaketak**, eta urtaroetan zehar paisaian eragiten dituen aldaketak aztertzea. Lehen sektoreak paisaia nola erabiltzen duen ikusiko da ere, paisaia nola "**antolatzen**" duen (baratzeak, soroak, belardiak, baso landaketak, non kokatzen dira? zer nolako tamainak dituzte?). Bestalde, lehen sektoreak **eraikinak** eta **azpiegiturak** dakartza paisaiara; zenbat eta nolakoak diren ikusi beharko da. Batzuetan, landa paisaia zehatz bat **produktu**, labore edo abere zehatz bati estuki lotua dago, eta horrela bada, fitxan jasotzea komeni da.

Basogintzak paisaian eragiten dituen aldaketak nabarmenagoak dira urtaro batzuetan besteetan baino. Koniferoen landaketa hau udazkenean eta neguan askoz ere errazago ikusiko da, udan inguruko hostozabalekin bat egingo duen bitartean.

Azkenik, fitxaren atal hau oso egokia da denboran zehar landa paisaian emandako **aldaketen** inguruan gogoeta egiteko. Sumatzen al da nekazaritza, abeltzaintza edo basogintzan azken urteetan emandako aldaketarik (soroak zeuden tokietan belardiak edo basoak landatzea, eraikin berriak, lursailak uztea, sastrakak hedatzea, larreetan bazkatzen diren abereak gutxitzea, etab.)?

Landa paisaia batzuk produktu, labore edo abere zehatz bati lotuta daude. Adibidez, Aralarko belardi zabalak artzaintzari esker sortuak eta mantenduak dira, eta egun latxa ardiarekin eta Idiazabal Jatorri Izendapena duen gaztarekin erlazionatzen ditugu.

Abeltzaintza eta basogintzari lotutako erabilerak gailentzen diren landa paisaiaren adibidea, belardi zabalak baserritik gertu, eta basoak urrutiago daudelarik. Abeltzaintzarako espezializazioak baserritik banatutako ukuilu handia gehitu dio paisaiari, landa-paisaietan ohiko bihurtu den elementua. Kasu honetan, baserriaren eraikin nagusiarekiko "menpekotasuna" egoki adierazten du ukuiluak, altuera txikiagoa eta estilo funtzionalagoa duelako. Beste kasuren batean eraikin laguntzaileak jatorrizko baserria "irentsi" duenaren sentsazioa izan daiteke.

Eraikinak eta kokatze-eredua

Tokiko eta baserria eraiki zen garaiko ezaugarriak mantenduz egindako zaharberritzearen adibidea.

Eraikinak paisaian ia beti presente dauden elementuak dira, eta maiz **eskualdearen nortasunari** lotuta daude. Landa paisaietan hirietan baino biztanle gutxiago dagoen arren, han ere agertzen dira eraikinak. Eraikinak banaka begiratzeaz gain, interesgarria da eraikinak nola **taldekatzen** diren ikustea, horrek ere garrantzi handia baitu.

Tokiaren eta eraikitze garaiaren arabera, eraikinek **ezaugarri** desberdinak izaten dituzte. EAEko landa paisaia atlantikoei dagokienez, hainbat argitalpenetan aurki daiteke **baserri tradizionalaren** ezaugarriei buruzko informazioa, baita baserriaren eraikitze-teknikak denboran zehar nola aldatzen joan diren. Bada Interneten doan jaitsi daitekeen liburu bat (http://bertan.gipuzkoakultura.net/bertan4/pdf/bertan4.pdf), lagungarri izan daitekeena (Santana & Otero, 1993).

Eraikinek eta kokatze-ereduak **tokiko** ezaugarririk ba ote duten behatuko da (tokiko materialekin eta eraikitze-teknikekin eginda daudelako, eraikinek taldekatzeko eredu jakina dutelako, etab.). Eraikin gehienak **garai** berekoak ote diren, edo eraikin zaharrak eta berriak nahastuta agertzen diren aztertzea interesgarria da ere, eta bereziki eraikin zaharrak eta berriak ondo **integratzen** diren ala ez balioztatzea.

Hiri paisaia bada, **hazten** nola joan den behatuko dugu (auzo/hiri zaharraren **ertzetan** eraikinak gehituz, guneetan zeuden "**hutsuneak**" betez, auzo **berriak** sortuz, etab.). Hazkuntza nola eman den ikusteko oso erabilgarria da XX. mendeko bigarren erdialdeko **aireko argazkien** konparaketa.

Argazkiak kontsultatzea erraza da GeoEuskadi atarian http://www.geo.euskadi.eus, **GeoEuskadi bisorea** erabiliz, interesatzen zaigun tokia aukeratu eta ezkerreko menuan urte desberdinetako ortofotoak kargatuta.

Amaitzeko, eraikinen **zaharberritzeei** begiratzea ondo dago ere, horrelako obrek paisaiari ekarritako aldakez ohartzeko.

Euskadiko Datu Espazialen Azpiegituren atarian (GeoEuskadi) azken hamarkadetako aireko argazkiak konparatzean, erraza da antzematea Vitoria-Gasteiz nola hazi den, hiri ertzean auzo berriak eraikiz, Salburuako hau bezala.

Kale, hiribide edo plaza bateko eraikinek multzo harmoniatsua osatzen ote duten behatzea interesgarria da, baita eraikin berriek aurretik daudenekin duten harremanari erreparatzea ere, Bilboko adibide honetan bezala. Egilea: 'CC BY-3.0-ES 2012/EJ-GV/Irekia-Gobierno Vasco/Mikel Arrazola

Gizakiak egindako bestelako elementuak (azpiegiturak)

Ikusten ez diren arren, eraikinen artean doazen errepidea eta trenbidea oso presente daude hiriko eta landako paisaiak konbinatzen dituen zonalde honetan. Bestetik, mendiaren maldako landa paisaiak duen egitura aberatsak, heskai eta zuhaizti ugariekin, asko laguntzen du tontorretik gertu dagoen harrobia paisaian integratzen, baita malda zeharkatzen duten elektrizitatearen sareek paisaiarekin bat egin dezaten laguntzen ere.

Eraikinez gain, gizakiak beste hainbat **azpiegitura** jartzen ditu landa eremuan (errepideak, trenbideak, hormigoizko eraikuntzak, industriak, harrobiak, antenak, parke eolikoak, elektrizitatearen sareak, zabortegiak, etab.). Fitxaren atal honetan jasoko da ea zer azpiegitura antzematen diren (**ikusi** eta/edo **entzuten** direlako, nahiz **usaintzen** direlako), baita azpiegiturok paisaiarekin bat egiten ote duten ala ez. Egia da azken hau, **integrazioaren** auzia, ez dela balioztatzen erraza. Azpiegitura jakin bat paisaian ongi integratzen dela iruditzen bazaigu, bat egite horren arrazoiak zerrendatzean erraztu egingo zaigu gure iritzia argudiatzea. Beste pertsona batekin integrazio-maila eztabaidatzeak laguntzen du ere, elkarren arrazoiak entzuteak ideiak argitzen laguntzen baitu.

Azpiegiturek landa paisaiarekin bat egiteko eragozpenak maiz eskala kontua dira. Irudian, kolorearen erabileraren bidez paisaian integratzeko saiakera egiten den arren, azpiegituraren tamaina izugarria da inguruko elementuekin konparatuz.

Elementu historikoak

Batzuetan **elementu historikoak** daude paisaian. Gogoan izan behar da eraikin eta azpiegitura batzuk duten **balioagatik** elementu historiko gisa izenda daitezkeela. Udalerria edo eskualdearen kultura nahiz historiari buruzko argitalpenetan, turismoari zuzendutako argitalpenetan, edo udalen araudian erraza izaten da elementu historikoei buruzko informazioa aurkitzea.

Gure herri eta hirietako erdigune historikoak elementu historikoz beteta daude, Vitoria-Gasteizen kasuan bezala.
Egilea: CC BY-3.0-ES 2012/EJ-GV/Irekia-Gobierno Vasco/Mikel Arrazola

Fitxaren atal honetan landa paisaian **ikusgai** dauden elementu historikoen berri jasoko da (garai bateko lursailen mugak, mugarriak, bide zaharrak, aztarna arkeologikoak edo prehistorikoak, garai bateko karobiak, errotak, etab.). Azken batean, tokiko historiaren lekukorik ba ote dagoen jakitea interesatzen da, **tokiko historia** "kontatuko" diguten elementuak bilatuko ditugu. Batzuetan, gerta daiteke ondarearen ikuspegitik baliorik ez dutelako babesturik ez egotea, baina bertakoen artean ezagunak izatea (garai batean herriko batzarrak egiten ziren zuhaitzak, adibidez). Interesgarria izango da elementuen **kontserbazio-egoera** jasotzea, etorkizunari begira ekintzak proposatzen lagundu baitezake.

Batzuetan, aztarnak ez dira hain antzinakoak, baina tokiaren historia kontatzen laguntzen dute berdin-berdin. Irudian, XIX. mendearen bukaeran eta XX. mendearen hasieran Triano eta Galdameseko mendietan izandako meatzaritzaren aztarnak paisaian.

Mugarriak ugariak dira landa paisaian .

Sentipenak, loturak eta asoziazioak

Fitxaren azken atala **subjektiboena** da, dudarik gabe. Agian norbaitek pentsa dezake besteek baino garrantzi gutxiago duela, baina ez da horrela. Eskualdeko biztanleek haien paisaiekiko duten **pertzepzioa** ezagutzeko ezinbestekoa da atal hau. Gainera, atalik pertsonalena izanda, askoz ere zailagoa da beste norbaiten iritziarekin ordezkatzen; eskualdetik kanpoko norbaitek fitxa betez gero, agian lehen bederatzi ataletan bertakoek jasotakoen antzeko gauzak jasoko lituzke, baina hamargarren honetan ezer gutxi esan ahal izango luke **bizi** izan ez duen paisaiari buruz.

Atal honetan aztergai den paisaiak zer sentiarazten digun jasoko dugu. Sentipen horiek azaleratzen errazteko, hainbat proposamen ditugu.

Paisaia aztertzen denean, baita fitxa betetzen denean ere, denbora pixka bat hartuko da paisaiak norberarengan sortzen dituen **sentipen** eta **sentsazioak** identifikatzeko. Zer etortzen zaigu burura paisaia begiratzean? Agian ezagutzen dugu **artelanen** bat (abestia, idazlanaren pasartea, bertsoa, margolana, argazkia, etab.) sentitzen dugun hori ongi azaltzen duena, eta fitxan jaso dezakegu horren erreferentzia. Horrela beste norbaiten hitzez edo lanaz balia gaitezke paisaiak sentiarazten diguna azaltzeko.

Atal honetan ikusmena ez diren **zentzumenei** kasu egitea proposatzen da ere. Izan ere, paisaia gehienbat bistaren bidez hautematen badugu ere, beste zentzumenek badute garrantzia. Pentsa, bestela, zabortegia ikusi ez arren haren kiratsa iristen den paisaian oinez ibiltzea eta usain hori gabe paraje berean egotearen arteko desberdintasunean, edo behatoki batetik bista bikainak ikusten egotean autoen soinua entzutea eta ez entzutearen arteko aldean. Beraz, **usaimena**, **entzumena**, **ukimena** eta **dastamenaren** bidez jasotzen diren sentsazioak bilduko dira ere, baita usain, soinu eta zapore horiek burura ekartzen dituzte **oroitzapen** eta sentipenak ere. Maiz, paisaia bat gustuko dugula iruditzen zaigu konturatu gabe usain edo soinu batek oroitzapen gozoak ekartzen dizkigulako.

Egun lotura erlijioso sendoa duten paisaietako batzuk aurretik zentzu espirituala zutelako aukeratuak izan ziren antzinako lehen baseliza xumea eraikitzeko.

Asoziazioekin jarraituz, paisaiak norberarentzat duen zentzuaren oinarri dira. Hau da, paisaiak beste **garai**, beste **pertsona**, beste **tokiekin** lotzen gaitu, eta **lotura** horiek galtzen badira, paisaiak **zentzua** galtzen du, arrotz sentiarazten gaitu.

Badira erabat **pertsonalak** diren asoziazioak, norberak izandako esperientzia zehatzei lotutakoak (esaterako, amonarekin sendabelarrak biltzera joaten nintzen tokia), eta badira **taldearenak** diren asoziazioak (herriko haurrek bizikletaz ibiltzen ikasten genueneko tokia, adibidez). Horregatik, atal honen barruan aztergai den paisaiari lotutako **gertakizun historikoak** (udalerri edo eskualde mailakoak), arbasoei gertatutako **pasadizoak**, nahiz norberaren adin-tarte ezberdinei lotutako **oroitzapenak** jasoko dira, eta horien guztien ondorioz paisaiak sortutako **emozioak**.

Azkenik, paisaiarekiko loturen artean bada mota berezi bat: lotura **espiritual** edo **erlijiosoarena**. Ermitak kokatzen diren tokiek, adibidez, pertsona askorentzat lotura edo zentzu erlijiosoa duten paisaiak osatzen dituzte. Zentzu zabalagoan, badira beste hainbat toki esanahi espirituala dutenak,

nolabaiteko **magikotasuna** transmititzen dutenak. Aztergai den paisaiak izaera hori badu, horrela jasoko da fitxan, ezaugarri espiritual edo erlijiosoak ematen dizkioten elementuak zentzuk diren azalduz.

ERREFERENTZIEN ZERRENDA

Santana, A., & Otero, X. (1993). *Baserria*. [San Sebastián, Spain]: Diputación Foral de Gipuzkoa, Departamento de Cultura y Turismo. Berreskuratua -(e)tik http://bertan.gipuzkoakultura.net/bertan4/pdf/bertan4.pdf

BETETZEKO FITXA

Fitxa honek **hamar atal** ditu, horietako bakoitza paisaiaren osagai bati buruzkoa. **Dokumentu honen hasieran**, paisaiaren osagai bakoitzari buruzko **azalpenak** eman dira, irudiz hornituak; **fitxa bete aurretik** azalpen horiek **irakurtzea** komeni da. Bereziki garrantzitsua da azalpen horiek irakurtzea osagai bakoitzak paisaian duen pisua neurtzeko lau aukeren artean hautua egin ahal izateko (nagusia, nabarmena,ertaina, baxua).

Aztertutako paisaian fitxako lehen bederatzi elementuetakoren bat agertzen ez bada, ez dago zertan atal hori bete behar.

Elementu bakoitzaren inguruan galdera sorta bana gehitu da. Galderen helburua gogoeta erraztea da, eta ez dira hartu behar derrigorrez erantzun beharreko zerrenda baten moduan.

Fitxa bete dutenen izen-abizenak:			
Data:			
Tokia:			
1. HARRIAK (GEOLOGIA)			
Lurrazalean harri biluzirik ba al da? Azalera handia hartzen al dute? Zer kolore dituzte? Inguruko eraikinetan eta harresietan harri mota bera ikusten al da?			
Harriek (geologiak) paisaia honetan duten pisua/garrantzia ondokoa da:			
☐ Nagusia	☐ Nabarmena	☐ Ertaina	☐ Baxua
2. KLIMA METEOROLOGIA ETA URA			
Ura edo haizearen presentzia eta eragina nabarmenak al dira? Adibidez, toponimiak (tokien izenek) elementu horiei erreferentzia egiten die, ura ikusi edo entzuten da, urari lotutako landareak agertzen dira, lainoa maiz sortzen da, edo haizeak okertutako zuhaitzak daude...			
Klimak eta urak paisaia honetan duten pisua/garrantzia ondokoa da:			
☐ Nagusia	☐ Nabarmena	☐ Ertaina	☐ Baxua

3. ERLIEBEA (LURRAZALAREN FORMAK, GEOMORFOLOGIA)			
Paisaian ikusten diren forma nabarmenenak lurrazalarenak al dira (lautada zabalen lerro horizontalak, tontor harkaiztsuen horma bertikalak, mendixken forma borobildu leunak...)? Nola kokatzen dira eraikinak erliebearekiko (tontorren gainean, mendien hegalean, bailaren hondoetan...)? Lurrazalak dituen formak geometrikoak (marra zuzenez osatuak) ala organikoak (borobilduak) dira? Formak harmoniaz nahasten al dira, edo kontraste handiak daude haien artean?			
Lurrazalaren formek paisaia honetan duten pisua/garrantzia ondokoa da:			
☐ Nagusia	☐ Nabarmena	☐ Ertaina	☐ Baxua
4. LURZORUA			
Lurzorua begien bistan al dago, edo landarez estalita? Biluzik badago, zein da arrazoia (laborantza, erosioa...)? Bere koloreak paisaiaren koloreekin bat egiten al du, edo kontrastea dago haien artean?			
Lurzoruak paisaia honetan duten pisua/garrantzia ondokoa da:			
☐ Nagusia	☐ Nabarmena	☐ Ertaina	☐ Baxua
5. LANDAREDIA			
Paisaiaren azalera handiena estaltzen duen elementua landaredia al da? Zein motatako landaredia agertzen da (belardiak, sastrakadiak, basoak)? Landarediaren hiru mota horiek nola tartekatzen dira paisaian (antzeko tamainako esparruak hartuz, mota batek osatutako oinarri zabalean beste motetako orban txikiekin etab.)? Nolakoak dira mota bat eta bestearen arteko mugak? Lerro-formako elementurik agertzen al da (landarezko hesiak, zuhaitzen lerrokatzeak...)? Landarediak aldaketa nabarmenak sortzen al ditu paisaiaren koloreetan eta itxuran urtaroetan zehar?			
Landarediak paisaia honetan duten pisua/garrantzia ondokoa da:			
☐ Nagusia	☐ Nabarmena	☐ Ertaina	☐ Baxua

6. NEKAZARITZA, ABELTZAINTZA ETA BASOGINTZA			
Paisaian esparru zabala hartzen al dute? Zer nolako aldaketak sortzen dituzte nekazaritzak, abeltzaintzak eta basogintzak paisaiaren formetan eta urtaroen arteko aldaketetan? Nola erabiltzen dute lurra? Zer nolako eraikinak eta azpiegiturak dakartzate paisaiara? Erabilera hauen aldaketarik sumatzen al da paisaian (soroak zeuden tokietan belardiak edo basoak landatzea, eraikin berriak, lursailak uztea, sastrakak hedatzea, larreetan bazkatzen diren abereak gutxitzea etab.)? Abere zehatzen bat bereziki lotzen al da aztertutako paisaiarekin?			
Nekazaritzak, abeltzaintzak eta/edo basogintzak paisaia honetan duten pisua/garrantzia ondokoa da:			
☐ Nagusia	☐ Nabarmena	☐ Ertaina	☐ Baxua

7. ERAIKINAK ETA KOKATZE-EREDUA			
Tokiko ezaugarriak al dituzte eraikinek eta kokatze-ereduak (tokiko materialekin eta eraikitze-teknikekin eginda daudelako, eraikinek taldekatzeko eredu jakina dutelako etab.)? Eraikin gehienak garai batekoak al dira, ala berriak? Nola joan dira hazten auzo eta guneak (aurrekoaren ertzetan eraikinak gehituz, aurretik zeuden guneetako "hutsuneak" betez, gune berriak sortuz etab.)? Zer nolako aldaketak ari dira ematen eraikinetan eta auzo edo hiriguneetan?			
Eraikinek eta kokatze-ereduak paisaia honetan duten pisua/garrantzia ondokoa da:			
☐ Nagusia	☐ Nabarmena	☐ Ertaina	☐ Baxua

8. GIZAKIAK EGINDAKO BESTELAKO ELEMENTUAK (AZPIEGITURAK)			
Zer azpiegitura ikus/entzun daitezke paisaian (errepideak, trenbideak, hormigoizko eraikuntzak, industriak, harrobiak, antenak, parke eolikoak, elektrizitatearen sareak etab.)? Azpiegiturek bat egiten al dute paisaiarekin, integraturik al daude?			
Gizakiak egindako bestelako elementuek paisaia honetan duten pisua/garrantzia ondokoa da:			
☐ Nagusia	☐ Nabarmena	☐ Ertaina	☐ Baxua

9. ELEMENTU HISTORIKOAK			
Aztarna historikoak ikusgai al daude paisaian (eraikin zaharrak, monumentuak, garai bateko lursailen mugak, mugarriak, bide zaharrak, aztarna arkeologikoak edo prehistorikoak, garai bateko karobiak, errotak...)? Tokiko historiaren ebidentziak al daude agerian? Kontserbazio-egoera onean al daude?			
Elementu historikoek paisaia honetan duten pisua/garrantzia ondokoa da:			
☐ Nagusia	☐ Nabarmena	☐ Ertaina	☐ Baxua
10. SENTIPENAK, LOTURAK ETA ASOZIAZIOAK			
10.1. Zer sentipen eta sentsazio sortzen dizkizu paisaiak? Zer datorkizu burura paisaia hori begiratzean? Agian ezagutzen duzun artelan batek azaltzen ditu hobekien (abesti, idazlan, pintura etab.); esazu zein den.			
10.2. Ikusmenaz gaineko zentzumenen bidez (usaimena, entzumena, ukimena, dastamena) zer nolako sentsazioak jasotzen dituzu? Nolako soinuak entzuten dira? Soinu horiek nolako sentipenak sortzen dizkizute? Zer usain nabaritzen dituzu? Zer oroitzapen ekartzen dizkizute burura usain horiek? Zer nolako sentsazioak sortzen dizkizu paisaiak azalean? Zer zapore ekartzen dizkizu burura?			

10.3. Eskualdeko edo udalerriko gertakizun historikoei lotutako paisaia al da? Zer gertatu zen zehazki? Aspaldiko pasadizoren bat gogorarazten dizun elementurik ba al da bistan? Zure arbasoen bizitzari lotutako zerbait ba al da paisaia horretan? Zer nolako emozioekin lotzen duzu paisaia hori (poza, tristura, beldurra, haserrea etab.)?
10.4. Paisaia horrek ba al du lotura edo zentzu espiritual nahiz erlijiosorik zuretzat, edo nolabaiteko magikotasunik? Zerk ematen dio ezaugarri hori?
Sentipen, lotura eta asoziazioek paisaia honetan duten pisua/garrantzia ondokoa da:

☐ Nagusia	☐ Nabarmena	☐ Ertaina	☐ Baxua